

ГОСПОДАРСТВА ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ – НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Лендел М.А, Газуда Л.М.

Перехід України до ринкового господарювання ставить все нові й нові завдання. Відомо також, що агропромислове виробництво знаходиться в стані затяжної кризи. Для виходу з неї слід здійснювати радикальні зміни всієї системи аграрних відносин і, перш за все, відносин власності. За сім років реформування агропромислового комплексу дещо вдалося зробити: створена значна правова база для ринкових перетворень; внаслідок здійснення аграрної реформи запроваджуються нові земельні відносини та створюються нові форми господарювання ринкового типу; в основному завершено перший етап реструктуризації неефективних сільськогосподарських підприємств. Чи не найбільшим досягненням аграрної реформи є те, що в АПК формується приватний сектор, який стає провідником багатуокладної економіки, сприяє становленню розвитку демократизації господарювання, прискорює перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

В приватному секторі аграрної економіки чільне місце належить нині особистим підсобним господарствам населення. Адже не секрет, що у вирі економічної кризи 90-х років саме вони забезпечують досить значні темпи зростання виробництва. Так передача 2,2 млн.га земель з суспільного в приватний сектор дозволила збільшити виробництво валової продукції сільського господарства майже на 5 млрд. гривнів. В цілому для сільського господарства передача землі від великих до парцелярних господарств забезпечує різке підвищення ефективності. У 1997 р. на 1 гектар сільськогосподарських угідь вироблялося валової продукції рослинництва і тваринництва в цінах 1996 р. у суспільному секторі 420 грн., у приватному (без фермерських господарств) – 2640 грн., тобто шестикратно більше [1].

© *Лендел Михайло Андрійович* – доктор економічних наук, професор Ужгородського державного університету,

Газуда Леся Михайлівна – здобувач ступеня кандидата економічних наук. Ужгородський державний університет

На основі аналізу практики господарювання особистих підсобних господарств можна зробити висновок, що вони, виробляючи продукти харчування, в певній мірі були і є гарантом продовольчої безпеки країни. Становлення особистих підсобних господарств населення розпочиналося ще в далекі 50-ті роки практично із становлення господарств суспільного сектору.

Політика партії щодо особистих підсобних господарств населення була зафіксована в Конституції (Основному законі) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1977 р.) , в ст. 13, де зазначено , що держава і колгоспи сприяють громадянам у веденні підсобного господарства. Проте раніше в Примірному статуті колгоспу, прийнятому Третім Всесоюзним з'їздом колгоспників (листопад, 1969 р.), було записано, що сім'ї колгоспника (колгоспному двору) надається для використання присадибна ділянка землі під город, сад та інші потреби в розмірі до 0,50 га, включаючи землю, що зайнята під забудовою. Певні обмеження встановлювались щодо індивідуального господарювання. Згідно з статтею 43 цього ж Статуту “Сім'я колгоспника (колгоспний двір) може мати одну корову з приплодом до одного року і одну голову молодняка великої рогатої худоби до 2-х річного віку, одну свиноматку з приплодом до 3-х місячного віку або двох свиней на відкормі, до 10 овець і кіз разом, бджолосім'ї, птицю та кроликів...Утримання худоби зверх встановлених Статутом норм забороняється“ [21].

До середини 60-х років законодавча база України не сприяла стабільному розвитку особистих підсобних господарств. На початку листопада 1964 року Президія Верховної Ради УРСР визнала такими, що втратили чинність, державні документи, які обмежували розвиток особистих підсобних господарств. Було скасовано законодавчі акти, прийняті в 1959-1963 рр., про заборону утримання худоби в особистій власності громадян, які проживають у містах і робітничих селищах; про норми утримання худоби в особистій власності громадян, які не є членами колгоспів; про грошовий податок з громадян – власників худоби, які не займаються суспільно-корисною працею, та з громадян , що утримують худобу з метою особистого збагачення . Проте, скасовуючи вищезгадані заборони, вище керівництво держави і особливо владні структури на місцях не відмовилися від обмеження особистих селянських господарств. Все ще зберігалися ідеологічні догми, що диктували “вищість ” державної форми власності .

До того ж владними партійними і господарськими структурами, в практичному зрізі, постійно формувалась негативна суспільна думка щодо розширення особистих підсобних господарств населення, принижувалась їх роль та можливості в збільшенні продовольчого достатку. Так у Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу, прийнятої XXII з'їздом КПРС (жовтень 1961 р.), було записано: “На визначеному етапі суспільне господарство колгоспів досягне такого рівня розвитку, коли стане можливим за рахунок його ресурсів повністю забезпечити потреби колгоспників. На цій основі

особисте підсобне господарство поступово себе зживе економічно. Коли суспільне господарство колгоспів зможе повністю замінити особисте підсобне господарство колгоспників, коли колгоспники самі переконаються в тому, що їм не вигідно мати присадибне господарство, вони добровільно відмовляться від нього“ [3].

Проте політичні зміни в Україні, формування і розбудова незалежної і суверенної держави на її теренах, звели нанівець колишні твердження щодо неперспективності розвитку індивідуального сектора сільськогосподарського виробництва. Нині, внаслідок реформування в АПК на базі колишніх колгоспів та радгоспів, виникають нові формування та суб'єкти аграрної господарської діяльності: колективні сільськогосподарські підприємства, агрофірми, агроторгові об'єднання, товариства пайовиків і спілки селян, акціонерні об'єднання тощо. Разом з тим, активно створюються селянські (фермерські) господарства, в тому числі і на засадах індивідуального господарювання, розширюються і міцніють особисті підсобні господарства населення, в яких за рахунок виділення з суспільного сектора значно збільшилися земельні ділянки, зростає кількість утриманої худоби і птиці, виробництво продуктів харчування.

В цій ситуації, аби запобігти негативним наслідкам реформування АПК, слід використати для подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва області позитивні тенденції досліджуваного періоду, що мали місце в функціонуванні індивідуального сектора. Життя підтвердило, що рівень розвитку продуктивних сил, який склався в АПК, об'єктивно обумовлював тоді, і обумовлює нині, необхідність функціонування поряд з міцними колективними господарствами (суспільним сільськогосподарським виробництвом) особистих підсобних господарств громадян. До речі, значна частина нинішніх підсобних господарств в перспективі здатна перерости в товарні селянські (фермерські) господарства.

Для більш повної характеристики ролі індивідуального сектору сільськогосподарського виробництва наведемо окремі цифрові дані. За даними статистики в 1983 році в Закарпатській області налічувалося 233 тисячі підсобних господарств колгоспників та інших категорій населення, які мали в користуванні 51 тис. гектарів сільськогосподарських угідь, в тому числі 41 тис. гектарів ріллі і багаторічних насаджень. В середньому за рік (період 1981-1985 рр.) господарства індивідуального сектору виробляли валової продукції (в порівняльних цінах 1983 року) на суму 387.4 млн.крб., або 55.3% від загального показника. Це був один з найвищих кількісних показників приватного сектора господарювання аж до початку 1990 року, коли розпочався інтенсивний процес реформування в агропромисловому секторі області.

Починаючи з 1991 року, внаслідок земельної реформи, селяни отримали значні земельні наділи. Станом на 1 січня 1998 року в області налічувалося 1357 селянських (фермерських) господарств та 580.3 тисячі індивідуальних власників і користувачів

землі. У володінні і користуванні громадян, включаючи селянські (фермерські) господарства, знаходилося 235.0 тис. гектарів сільськогосподарських угідь, в тому числі 95.5 тис. гектарів ріллі, або відповідно 52.1% та 49.9% земельних площ області. За аналізований період відбулося також інтенсивне вилучення земель під житлове та господарське, в тому числі промислове, будівництво.

Отже, сталися суттєві зміни в складі землекористувачів. Аналіз засвідчує, що, починаючи з 1990 року, від сільськогосподарських землекористувачів вилучено 141.5 тис. га угідь, за рахунок чого площі у користуванні приватних господарств збільшилися у 4 рази.

Відомо, що узагальнюючим показником розвитку сільськогосподарського виробництва є ріст об'єму валової продукції у вартісному вираженні в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Цей показник характеризує продуктивність і економічну ефективність використання аграрного ресурсного потенціалу та рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва. Слід додати, що розрахунок показника валової продукції сільськогосподарського виробництва було започатковано в порівняльних цінах 1965 року. Аналіз свідчить, що в попередні десятиріччя (1960-1980 рр.) господарства індивідуального сектору виробляли сільськогосподарської валової продукції в 1.4-1.6 раза більше, ніж колгоспи і радгоспи. Особливо помітне нарощування виробництва валової продукції тваринництва. Контрастним є цей показник і в 90-і роки (Табл. 1).

Як свідчать дані таблиці, значного спаду виробництва валової продукції зазнали господарства суспільного сектору. Її виробництво в 1997 році становило 10,9 відсотка загального показника всіх категорій господарств, а продукції тваринництва лише 7,0 відсотків. Господарства ж приватного сектору впродовж аналізованих років нарощували виробництво сільськогосподарської валової продукції. Так, якщо в 1990 році питома вага цих господарств у загальній масі валової продукції складала 57,1%, то вже в 1996 та 1997 рр. відповідно – 87,5% та 89,1%. Ще вагомішими були показники виробництва тваринницької продукції – 90,1 % та 93,0 % загальної кількості.

Вражають якісні показники господарювання. В 1997 році господарства суспільного сектору в розрахунку на 1 гектар виробили валової сільськогосподарської продукції на суму 0,3 тис. грн., а господарства приватного сектору – на 2,3 тис.грн.

В цілому, за останні роки, стабілізація приросту об'єму валової продукції сільського господарства в індивідуальному секторі в порівнянні з 1990 роком сприяла створенню основи для підвищення матеріального добробуту сільських жителів, зокрема, для кращого задоволення їх потреб в таких важливих продуктах харчування, як м'ясо, молоко, яйця, овочі, картопля, фрукти та ягоди. Проте, як видно з даних таблиці 1, розвиток рослинництва за аналізований період здійснювався досить

низькими темпами. Це до деякої міри зумовлено порівняльно низькою врожайністю основних сільськогосподарських культур в господарствах селян і, особливо, в сільгоспідприємствах суспільного сектору. Так, середньорічна врожайність за (1990 - 1997 рр.) в колективних та державних підприємствах становила: зерна – 35,1 н/га, картоплі – 78,0 , овочів – 114,8 ц/га в господарствах приватного сектору відповідно 39,1, 120,6 та 128,2 ц/га.

Таблиця 1

Виробництво валової продукції сільського господарства по категоріях господарств в Закарпатській області
(у порівняльних цінах 1996 р., млн.грн.)

	1990	1995	1996	1997	1997 в % до 1996	Питома вага сектора в загальному обсягу, %	
						1996	1997
Валова продукція всіх категорій господарств всього:	759,0	605,8	610,1	595,8	97,7	X	X
в тому числі :							
Рослинництва	371,4	294,6	308,3	294,6	95,6	X	X
Тваринництва	387,6	301,1	301,8	301,2	99,8	X	X
Валова продукція суспільного сектора, всього : в	325,5	64,7	76,2	64,7	84,9	12,5	10,9
в тому числі :							
Рослинництва	162,1	43,5	46,3	43,5	94,0	15,0	14,8
Тваринництва	163,4	21,2	29,9	21,2	70,9	9,9	7,0
Валова продукція приватного сектора, всього :	433,5	531,0	533,9	531,1	99,5	87,5	89,1
в тому числі :							
Рослинництва	209,3	251,1	262,0	251,1	95,8	85,0	85,1
Тваринництва	224,2	279,9	271,9	280,0	103,0	90,1	93,0

Аналіз свідчить, що названі показники є набагато нижчими від показників урожайності, що були досягнуті в попередньому десятиріччі (1980-1990 рр.). Отже, резерви підвищення врожайності сільськогосподарських культур в господарствах всіх форм власності ще далеко не використані.

Слід зауважити, що господарства індивідуального сектору завжди надавали перевагу першочерговому розвитку тваринницької галузі. Це, мабуть, пов'язано з постійно зростаючою потребою в продуктах тваринництва, перш за все, для задоволення власних потреб селянського двору. По-друге, селянин спокон віку розумно прораховував кінцеві вигоди від господарювання, а тваринництво у дбайливого господаря, трансформуючи рослинницьку продукцію, завжди забезпечує стабільні рентні доходи.

Порівняльний аналіз зростаючих показників утримання поголів'я худоби та птиці в усіх категоріях господарств області яскраво підтверджує цю тенденцію. Якщо найвища кількість утримуваної худоби в суспільному секторі припадала на середину 80-х років, то господарства приватного сектору різко почали нарощувати поголів'я в середині 90-х років. Це наслідок здійснюваної аграрної реформи, формування змішаної економіки в цілому, зміни аграрних відносин на селі.

На даний час, кількісному зростанню показників виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах селян сприяла і земельна реформа, здійснена в 1991-1997 рр., внаслідок якої майже кожен селянський двір одержав в користування до 0,5 гектара землі. Це дало можливість наростити в індивідуальних господарствах кількість утримуваної худоби. Так, в 1997 році в господарствах населення утримувалося 153,0 тис. великої рогатої худоби, в тому числі 121,4 тис. корів, 225,3 тис. свиней, 101,4 тис. овець та кіз та 3364 тис. птиці. В умовному розрахунку питома вага (від усього поголів'я) худоби в приватних господарствах в 1997 році сягнула 77 відсотків. На 100 гектарів сільськогосподарських угідь господарства приватного сектору виробили 301,0 ц м'яса (в живій вазі) та 1435,7 ц молока, або у 8,7 та 11,9 раза більше, ніж господарства суспільного сектору.

На 1 січня 1998 року господарства населення утримували 187,9 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі 165,1 тис. корів, 224,6 тис. голів свиней, 108,0 тис. голів овець та кіз, 2134,9 тис. голів птиці, 12,2 тис. голів коней, 40,2 тис. голів кролів. В розрахунку на 100 селянських дворів утримується 63 голови великої рогатої худоби, в тому числі 55 корів, 74 голови свиней, 36 голів овець та кіз, 4 голови коней, 13 голів кролів, 705 голів птиці.

На розвиток особистих підсобних господарств населення, збільшення поголів'я худоби, що утримується, а разом з тим і нарощування виробництва

сільськогосподарської продукції значний вплив мають і соціально-економічні фактори: зміна аграрних відносин, у цілому зміна укладу життя на селі. Має місце і така об'єктивна причина, як зростання економічної заінтересованості селян у веденні домашнього та фермерського господарства. Справа у тому, що за останні роки, внаслідок згортання виробництва в господарствах суспільного сектору, переважна більшість селян втратила місце роботи, опинилася перед вибором подальшого прикладення своєї праці та трудової участі в аграрному виробництві. Поповнилися ряди незайнятих трудових ресурсів на селі і за рахунок колишніх маятникових мігрантів у місто, де припинила виробничу діяльність значна кількість заводів і фабрик. На зайнятість працездатного сільського населення має значний вплив і фактор різноукладності господарювання на селі: реформування колгоспів і радгоспів, створення селянських (фермерських) господарств, зростання кількості особистих підсобних господарств населення (табл.2).

Як вже зазначалося, в області нараховується 303 тис. особистих підсобних господарств населення, 1357 селянських (фермерських) господарств, 580.2 тис. землекористувачів. За ними закріплено 235.0 тис. га сільськогосподарських угідь, або 52.1% всієї площі, а їх питома вага у загальному обсязі валової продукції складає 89.1%. Закономірно, що займаючи значну питому вагу у виробництві продукції, господарства приватного сектору потребують постійної уваги з боку владних і управлінських структур регіону. Характеризуючи роль особистих підсобних господарств, їх місце в суспільному розвитку аграрного сектора, слід звернути увагу на важливі соціально-економічні функції, що їх виконували і продовжують виконувати названі вище господарства.

Перша функція, яка визнана головною, це задоволення потреб сільського населення в продуктах харчування. Безумовно, потребу в таких продуктах, як хлібобулочні та кондитерські вироби, крупи, цукор, жири, сільське населення задовольняє за рахунок продукції суспільного сектора, що реалізується через роздрібну торгівлю. Проте досить високу питому вагу в споживанні продуктів харчування селян склали продукти власного виробництва. Як зазначають науковці (Латиш А. та Шепотько Л., дані за 1981-1985 рр.), "якщо об'єм споживання колгоспниками УРСР важливих продуктів харчування, прийняти за 100%, то за рахунок виробництва в особистих підсобних господарствах задовольнялася потреба колгоспників в картоплі і яйці майже повністю, в молоці – на 92%, м'ясі – на 81%, фруктах і ягодах – на 85%, овочах – на 79%" [4].

Таблиця 2.

Динаміка чисельності сільського населення Закарпатської області та розвиток особистих підсобних і фермерських господарств
(за станом на кінець року)

ПОКАЗНИКИ	1991	1995	1997	1997 р. в % до 1991 р.
Чисельність сільського населення, тис. чол.	737,7	785,8*	787,4	106,7
В тому числі працездатного	397,2	426,6	432,5	108,9
Питома вага сільського населення в його загальній кількості, %	58,3	61,3	61,4	
Кількість особистих підсобних господарств населення, тис.	261,8	298,7	303,0	115,7
Кількість землекористувачів, тис.	258,9	539,7	580,3	в 2.2 раза
в їх користуванні земель, тис.га	57,5	217,5	235,0	в 4.0 рази
в тому числі ріллі	36,2	84,5	95,5	в 2.6 раза
Припадає землі на одну сім'ю, га сільськогосподарських угідь	0,22	0,4	0,4	в 1.8 раза
в тому числі ріллі	0,14	0,16	0,16	в 1.1 раза
Кількість селянських (фермерських) господарств	135	1054	1357	в 10.0 раз
в них сільгоспугідь, тис. га	0,4	4,8	5.6	в 14.0 раз
в тому числі ріллі	0,2	4,4	5,1	в 25.5 раза

* Зростання чисельності сільського населення на 36,8 тис. чоловік відбулося за рахунок зміни статусу селищ міського типу на статус села.

Другою важливою функцією є те, що особисті підсобні господарства ще і сьогодні служать джерелом додаткових доходів сімей працівників сільського господарства та інших груп сільського населення. Тут слід відмітити, що оскільки за аналізований період праця в особистих підсобних господарствах була додатковою (основна – в колективних та державних господарствах), вона і забезпечувала додаткові доходи зайнятим у виробництві сільськогосподарських продуктів. Практично сума доходів поповнювала бюджет сім'ї селянина незалежно від того, чи частина продуктів реалізовувалась на ринку, чи виробництво продуктів йшло на самозабезпечення. Адже сім'я селянина, що виробляла продукти для себе, менше витратила коштів для придбання їх зі сторони. До того ж, прагнення поповнити бюджет сім'ї стимулювало виробництво і, зокрема, реалізацію сільгосппродуктів державі та на ринку, спонукало селян залучати в процес виробництва додаткові, не використовувані раніше ресурси: кормові угіддя, сінокоси, де немає змоги застосовувати техніку (в гірських районах, заболочених місцевостях, придорожні смуги і т.п.), відходи домашнього господарства тощо.

Отже, мова йде про третю важливу функцію особистих підсобних господарств – вони стають джерелом додаткових товарних ресурсів продовольства в країні. Так в середньому за період 1966-1970 рр. підсобними господарствами області вироблялося 37,5 тис. тонн м'яса (жива вага), 152,7 тис. тонн молока, 137,1 млн. штук яєць та 78,0 тонн вовни. Це становило відповідно 61,8; 58,7; 94,0 та 12,7 відсотків питомої ваги від продукції, виробленої всіма категоріями господарств області. Зростала і реалізація сільгосппродуктів. За цей же період закупки від особистих підсобних господарств по області в цілому становили 37,2 %. Господарства населення нарощують виробництво продукції продовольства в області і в 90-х роках. В 1997 р. ними вироблено 28,9 тис. тонн м'яса (у забійній вазі), 401,9 тис. тонн молока, 131,7 млн. штук яєць усіх видів і 174 тонни вовни. Питома вага господарств населення в загальному виробництві основних продуктів тваринництва становила: м'яса – 86% , молока – 94 % , яєць – 81 % та вовни – 72% .

Четверта функція особистих підсобних господарств – трудове виховання підростаючого покоління, залучення до активної праці пенсіонерів, домогосподарок, інших категорій непрацевдатного населення. Крім того, виробництво продукції в індивідуальному секторі базується на використанні тих трудових ресурсів, які не повністю зайняті в суспільному виробництві реформованих колгоспів та радгоспів. Характерно, що в останні роки досліджуваного періоду почав активно розвиватися специфічний вид підсобного господарства – колективне та індивідуальне садівництво і городництво.

П'ята функція аналізованих господарств і приватного сектора в цілому полягає в тому, що в умовах нинішньої недовіри населення до банківської системи цей сектор вирішує важливе питання конверсії особистих доходів і заощаджень у виробниче

нагромадження.

Ще одна досить важлива соціальна функція особистих підсобних господарств, яку вони вже виконують і ще протягом тривалого періоду виконуватимуть. Практика показала, що селянські (фермерські) господарства в умовах України можуть генеруватися в першу чергу на основі особистих підсобних господарств. Особисті підсобні господарства нагромадили значний досвід ведення аграрного виробництва. В своєму розпорядженні вони мають господарські будівлі, сільськогосподарський інвентар, продуктивні тварини і певні грошові заощадження. Найбільші можливості для організації селянських (фермерських) господарств мають особисті підсобні господарства споживчо-товарного типу, які забезпечують сім'ї працівників колективних і державних сільськогосподарських підприємств продуктами харчування та грошовими надходженнями. Великі потенціальні можливості для організації селянських (фермерських) господарств мають, товарні підсобні господарства, які повністю зорієнтовані на виробництво сільськогосподарської продукції на продовольчий ринок.

До тих пір, поки в суспільстві зберігається дефіцит продовольчих товарів, особисті підсобні господарства виконуватимуть двоєдину роль: як економічна база генерування селянського (фермерського) господарства і як самостійний фактор аграрного виробництва.

Успіхи особистих підсобних господарств і приватного сектору господарювання в цілому незаперечні. Проте, це не означає, що тут не існує проблем. У керівників колективних і державних сільгоспідприємств давно побутує думка, що без потоку ресурсів, що надходять до особистих господарств населення з суспільного сектора, вони не існуватимуть. Та це далеко не так. Дійсно, в роки, що передували нинішній аграрній реформі, шляхом інтеграції суспільного та приватного секторів аграрного виробництва селяни отримували значну допомогу у веденні підсобного господарства. Нині ця допомога майже не відчутна. По-перше, обсяги грошових і натуральних ресурсів, які колись отримували селяни з суспільного сектора значно зменшилися, їх не мають в достатній кількості самі реформовані сільгоспідприємства. По-друге, ресурси, що їх пропонують господарства громадського сектору здебільшого дорожчі. Селянин, який знає згубність затратної економіки, не прагне їх придбати. По-третє, і що саме важливе, значна частина сільгоспідприємств суспільного сектора, на жаль, на межі банкрутства, про що свідчать дані статистики. Володіючи ресурсним потенціалом, що становить 80% продуктивного земельного фонду і основних виробничих фондів галузі (дані по Україні), вони неспроможні вести розширеного відтворення. Так в 1996-1997 рр. кредиторська заборгованість підприємств суспільного сектора зростає з 2,8 до 9,1 млрд.грн. Має місце тенденція заборгованості у виплаті нарахованої у сільському господарстві оплати праці. Отже, ні про яку фінансову компенсацію господарствам селян стверджувати не можна.

Разом з тим, практика аграрного господарювання свідчить, що хоч витрати праці на одиницю продукції в особистих підсобних господарствах значно більші, ніж в добре технічно оснащених громадських господарствах, вони успішно функціонують. Маючи такий головний виробничий ресурс як дешева ручна праця, з незначним використанням технічних засобів і енергоносіїв, в кризовій ситуації в країні, вони проявили себе конкурентоздатними. Проте, така тенденція довго не триватиме. Зростаючий попит на продукцію продовольства, вимоги ринку ставлять перед аграрним виробником завдання продукувати товар з меншими витратами і трудовими зусиллями. А це можливо тоді, коли особисті підсобні господарства разом із селянськими (фермерськими) господарствами стануть високотоварними, спеціалізованими, технічно оснащеними.

Аналіз показує, що господарства приватного сектору області вже сьогодні можуть виробляти і продавати достатню кількість продукції. Проте, є ряд причин, що стримують процес входження приватного сільськогосподарського товаровиробника у ринкові взаємовідносини. Так, по результатах опитування (дані обласного управління статистики, 1998 р.), 48,6%, або 11,5 тисячі дворогосподарств мають труднощі у веденні сільськогосподарського виробництва по таких причинах: низькі ціни на їхню продукцію (32% опитаних дворогосподарств), недостатній попит на продукцію (20,5%), невчасний розрахунок заготівельних організацій за здану продукцію (21,9%), відсутність транспорту для доставлення продукції на ринок (25,7%).

Отже, перед владними і управлінськими структурами на місцях постає завдання глибоко проаналізувати хід формування приватного сектору на селі, створити поряд з реформованими сільгосппідприємствами сприятливі правові і економічні умови для розвитку господарств населення. Тільки тоді роль особистих підсобних та селянських (фермерських) господарств сільськогосподарського виробництва підвищиться не тільки в плані виробничої ефективності, але й, що не менш важливо, в плані соціально-економічного розвитку села.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ринкова адаптація продовольчого комплексу України. – Київ: Інститут економіки НАМ України, 1998 – с. 110.

2. Ленинская аграрная политика КПСС: сборник важнейших документов (март 1965 - июль 1978) – М. : Политиздат, 1983 – с.311.

Материалы XXII съезда КПСС. Госполитиздат, М., 1962 – с.382.

3. Латиш А.А., Шепотько Л.А. Совершенствование экономического механизма развития личного подсобного хозяйства . – К.: Урожай , 1986 – с.25.